

MUZUŁMANIN

CZYLI KTO

?

MUZULMANIN

CZYLI KTO

?

**MATERIAŁY
DYDAKTYCZNE**
dla nauczycieli
i organizacji
pozarządowych

Opracowanie: Jagoda Grondecka, Oskar Handzel, Martyna Łukaszewska,
Wojciech Mańczak, Natalia Siereda, Monika Wilga.

Opieka naukowa nad projektem: dr Marta Widy-Behiesse
(Zakład Islamu Europejskiego, Wydział Orientalistyczny
Uniwersytetu Warszawskiego).

Warszawa 2016

Projekt jest finansowany ze środków programu
„UW: INICJATYWY DLA OTOCZENIA”
działającego w ramach programu SANTANDER UNIVERSIDADES,
który jest realizowany w Polsce przez Bank Zachodni WBK.

UNIWERSYTET
WARSZAWSKI

Copyright © Uniwersytet Warszawski, 2016
Redakcja i korekta: zespół redakcyjny Wydawnictwa Akademickiego DIALOG
Skład, łamanie i projekt okładki: Ewa Majewska

ISBN: 978-83-8002-660-5

Publikacja udostępniana na licencji Creative Commons: Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-
-Na tych samych warunkach 3.0 Polska (CC BY-NC-SA 3.0 PL)

Słowo wstępne

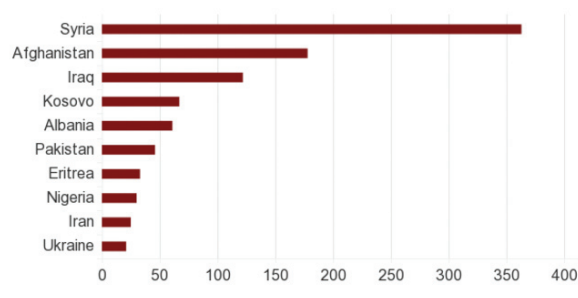
Coraz częściej słyszymy o islamie i muzułmanach. W debacie publicznej pojawiają się prawdy, półprawdy i wiele mitów. Nadszedł czas, by rzetelna wiedza trafiła do młodych ludzi, którzy w przyszłości kształtować będą postawy społeczne w naszym kraju. Dlatego też w ramach działań Uniwersytetu Warszawskiego – Inicjatywy dla otoczenia stworzyliśmy krótkie kompendium wiedzy na temat islamu i muzułmanów dla nauczycieli i przedstawicieli organizacji pozarządowych. Studenci Uniwersytetu Warszawskiego, którzy uczestniczyli w projekcie mają nadzieję, że opracowane przez nich materiały będą przydatne i pomocne w przekazywaniu rzetelnej wiedzy i zwalczaniu uprzedzeń.

Analiza sytuacji w Europie i Polsce

W 2015 roku do Europy napłynęło około miliona migrantów¹, z których znaczny odsetek stanowią osoby ubiegające się o status uchodźcy. Najwięcej uchodźców przybywa z krajów, gdzie religią dominującą jest islam (por. grafika poniżej).

Top 10 origins of people applying for asylum in the EU

First-time applications in 2015, in thousands

Source: Eurostat

Źródło: Eurostat za: *Migrant crisis: Migration to Europe explained in seven charts*, BBC 04.03.2016, <http://www.bbc.com/news/world-europe-34131911>.

¹ <http://www.bbc.com/news/world-europe-34131911> (dostęp: 13.04.2016).

W obliczu tzw. „kryzysu migracyjnego” Unia Europejska podjęła decyzję o wprowadzeniu programu relokacji. Przewiduje on „relokację 160 tys. osób ewidentnie wymagających ochrony międzynarodowej, co pozwoli na znaczące (nawet jeżeli będzie ono jedynie częściowe) zmniejszenie presji migracyjnej na najbardziej dotknięte kryzysem państwa członkowskie. Pełne wdrożenie tych środków ma decydujące znaczenie. Aby programy relokacji były skuteczne, państwa członkowskie muszą szybko reagować na wezwania do delegowania ekspertów krajowych w celu wsparcia prac w tzw. hotspotach, informować Komisję Europejską o tym, ilu uchodźców mogą przyjąć, oraz wyznaczyć krajowe punkty kontaktowe, które będą koordynować relokację migrantów z Grecji i Włoch, jak również krajowe działania przesiedleńcze”².

Polska również uczestniczy w programie relokacji i przyjmie uchodźców. W związku z napiętą sytuacją geopolityczną w regionie Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej należy liczyć się z tym, że problem uchodźczy będzie trwał, a w konsekwencji i do Polski trafiać będą ludzie z regionów objętych konfliktami.

Komisja Europejska w swoim komunikacie dotyczącym sposobów radzenia sobie z kryzysem zaleca między innymi, by cudzoziemcy, którzy uzyskają status uchodźcy zintegrowali się ze społeczeństwami przyjmującymi. „Nasza polityka imigracyjna będzie skuteczna, jeżeli będzie się opierać na skutecznej polityce integracyjnej. Choć kompetencje leżą przede wszystkim w gestii państw członkowskich, Unia Europejska może wspierać działania rządów krajowych, władz lokalnych i społeczeństwa obywatelskiego, zaangażowanych w złożony i długoterminowy proces propagowania integracji i wzajemnego zaufania”³. Właśnie to „wzajemne zaufanie” wydaje się tu kluczowe. Jak już wskazano, najwięcej osób ubiegających się o status uchodźcy pochodzi z krajów o większości muzułmańskiej, a z analiz i badań jasno wynika, że od zamachów w Stanach Zjednoczonych w 2001 roku stosunek społeczeństw przyjmujących do muzułmanów pogarsza się. Stają się oni ofiarami dyskryminacji i islamofobii. Z badań

² Środki podejmowane w odpowiedzi na kryzys uchodźczy - aktualna sytuacja, Bruksela, 29 stycznia 2016.

³ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, *Europejski program w zakresie migracji*, 13.05.2015, Bruksela, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX:52015DC0240>, (dostęp: 13.04.2016).

Europejskiego Centrum Monitorowania Rasizmu i Ksenofobii (EUMC) wynika, że:

1. „Niezależnie od pochodzenia etnicznego i/lub stosunku do religii wielu europejskich muzułmanów spotyka się z dyskryminacją w dziedzinie zatrudnienia, edukacji i mieszkalnictwa.
2. Dyskryminację muzułmanów można przypisać postawom islamofobicznym oraz uprzedzeniom na tle rasowym i ksenofobicznym, ponieważ elementy te są często ze sobą powiązane. Wrogość wobec muzułmanów należy więc postrzegać w bardziej ogólnym kontekście ksenofobii i rasizmu wobec imigrantów i mniejszości.
3. Nie ulega wątpliwości, że muzułmanie padają ofiarą aktów na tle islamofobicznym – od gróźb wyrażanych werbalnie aż po napaści fizyczne – mimo że dane o incydentach związanych z religią gromadzone są w ograniczonym zakresie.
4. Dostępne dane dotyczące ofiar dyskryminacji pokazują, że europejscy muzułmanie są często nieproporcjonalnie reprezentowani na obszarach oferujących gorsze warunki mieszkaniowe, z kolei ich osiągnięcia edukacyjne nie osiągają średniej, a wskaźniki bezrobocia wśród nich przewyższają średnią. Muzułmanie są często zatrudniani do prac wymagających niższych kwalifikacji. Jako grupa są nadreprezentowani w nisko opłacanych sektorach gospodarki.
5. Wielu europejskich muzułmanów, szczególnie młodych ludzi, napotyka bariery w awansie społecznym. Mogą one prowadzić do poczucia beznadziei i wykluczenia społecznego.
6. Rasizm, dyskryminacja i marginalizacja społeczna stanowią poważne zagrożenie dla integracji i spójności społecznej⁴.

W nawiązaniu do zagadnienia wzrostu islamofobii i dyskryminacji warto zaznaczyć, że „ciekawy przypadek stanowi Polska, gdzie znikomej w skali kraju populacji muzułmanów (ok. 30 tys. co stanowi ok. 0,06–0,08% ludności Polski) towarzyszy, obserwowany w różnych badaniach, wysoki stopień islamofobii

⁴ EUMC, *Główne zagadnienia sprawozdania EUMC „Muzułmanie w Unii Europejskiej: dyskryminacja i islamofobia”*, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1936-EUMC-highlights-PL.pdf (dostęp: 13.04.2016).

i poczucia zagrożenia religią czy kulturą islamu i jej przedstawicielami”⁵. (Więcej w: Selim Chazbijewicz, Mariusz Turowski, Karolina Skrabek (red.), *Nowoczesność, Europa, islam. Religia a dylematy obywatelstwa i wykluczenia*, Instytut Studiów nad Islamem, Wrocław 2012).

Polacy w przeważającej większości nie znają muzułmanów, nie mają podstawowej wiedzy o islamie, ale charakteryzuje ich niechęć wobec tej grupy religijnej. Z sondażu Fundacji Przestrzeń Wspólna i Centrum Badań nad Uprzedzeniami przy Wydziale Psychologii UW wynika, że 80% badanych nie zna żadnego muzułmanina, ale jednocześnie aż 73% ma do wyznawców islamu negatywny stosunek. Co więcej 65% badanych stwierdziło, że czułoby się nieswojo w otoczeniu muzułmanów. Dodatkowo: „Ponad połowa badanych uważa też, że muzułmanie zagrażają ekonomicznemu dobrobytowi w naszym kraju oraz polskim wartościom, tyle samo osób czuje się zagrożona potencjalnymi atakami terrorystycznymi.” Badanie również potwierdza, że wyrażanie niechęci wobec muzułmanów może przybrać formę działań o charakterze przestępczym, gdyż 13% ankietowanych dopuszcza np. możliwość podpalenia meczetu⁶.

Podsumowanie

1. W Europie trwa tzw. kryzys uchodźczy.
2. Polska będzie przyjmowała uchodźców.
3. Większość osób ubiegających się o status uchodźcy pochodzi z krajów, gdzie religią dominującą jest islam.
4. W całej Europie wzrasta liczba przejawów dyskryminacji wobec muzułmanów.
5. W Polsce panuje atmosfera lęku i niechęci wobec islamu i muzułmanów.

⁵ Magdalena Chustecka, *Islamofobia*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, <http://rownosc.info/dictionary/islamofobia> (dostęp: 13.04.2016).

⁶ *Młodzi Polacy boją się muzułmanów*, „Newsweek” 22.09.2015 (dostęp: 13.04.2016).

Partnerzy

Organizacje pozarządowe

W społeczeństwie obywatelskim dużą rolę odgrywają organizacje pozarządowe. W obliczu nowego wyzwania jakim będzie przyjęcie relokowanych uchodźców niezwykle ważne jest, by działacze tychże organizacji znali specyfikę osób, z jakimi będą współpracować, gdyż wrażliwość na wielokulturowy charakter relokowanej ludności przyczyni się do wypracowania skuteczniejszych form pomocy i współpracy, które zaowocują efektywniejszą i szybszą integracją przyjmowanych. Będzie to z korzyścią dla uchodźców i dla społeczeństwa polskiego, które ich przyjmie. Jednocześnie zostaną zrealizowane wytyczne Komisji Europejskiej (*Europejski program w zakresie migracji*).

Organizacje pozarządowe prowadzą też liczne kampanie społeczne. W określonej powyżej sytuacji wydaje się nieodzownym elementem zwalczanie stereotypów, generujących uprzedzenia, lęk, a w konsekwencji mowę nienawiści czy przemoc skierowaną do nowo przybyłych, których kojarzy się z przynależnością do muzułmańskiego kręgu kulturowego.

Prowadzenie tego typu kampanii oraz stałe informowanie opinii publicznej o kwestiach uchodźczych wymaga w obecnej sytuacji rzetelnej wiedzy o islamie i muzułmanach, ogólnej orientacji w zakresie religioznawstwa, kulturoznawstwa, nauk społecznych i politycznych. Potrzeba szerokiego interdyscyplinarnego podejścia do zagadnienia cywilizacji muzułmańskiej i jej przedstawicieli.

Fundacja Przestrzeń Wspólna

Fundacja Przestrzeń Wspólna istnieje od 2013 roku. Jest organizacją pozarządową, która stawia sobie za cel „wspieranie kultury w Polsce i na świecie, inicjowanie przedsięwzięć służących rozwojowi kultury, wspieranie wszystkich dziedzin sztuki i wszelkiej działalności kulturalnej. Fundacja podejmuje działania kulturalne oraz działania na rzecz dialogu międzyreligijnego i międzykulturowego, poprzez organizację wydarzeń kulturalnych, takich jak festiwale, wystawy, spotkania, pokazy filmowe i teatralne”⁷. Wraz z pogłębianiem się

⁷ https://www.facebook.com/FundacjaPrzestrzenWspolna/info/?tab=page_info (18.04.2016).

kryzysu migracyjnego Fundacja organizuje warsztaty i spotkania w szkołach, gdzie podejmuje się zagadnienia związane z obecnością w Polsce i Europie uchodźców, ich różnic kulturowych, etnicznych i religijnych. W 2015 roku Fundacja zorganizowała festiwal „Patrzę na: islam”. W roku 2016 odbędzie się festiwal filmowy „Patrzę na : uchodźcy”.

Fundacja Różnosfera

Fundacja Różnosfera powstała w 2014 roku. Organizacja pozarządowa działa na rzecz dostępności „szeroko rozumianego wsparcia psychologicznego oraz rozwoju osobistego dla grup i osób, które mogą mieć ten dostęp utrudniony”⁸. Istotnym punktem aktywności Fundacji jest działanie na rzecz spójności i aktywizacji społecznej oraz promowanie postaw szacunku wobec różnorodności. Fundacja stawia sobie za cel stwarzanie równych szans w społeczeństwie oraz zapobieganie wykluczeniu i dyskryminacji grup słabszych lub mniejszościowych.

W 2016 roku Fundacja Różnosfera rozpoczęła realizację projektu w ramach Funduszu Azylu, Migracji i Integracji „Dostrzegam, pomagam – integracja oraz rozwój działań i procedur Urzędu do Spraw Cudzoziemców i Straży Granicznej w zakresie kompleksowej identyfikacji grup wrażliwych wśród osób poszukujących ochrony na terytorium RP”.

Inicjatywa „Chlebem i solą”

„Chlebem i solą” to nieformalna inicjatywa, która powstała spontanicznie w odpowiedzi na kryzys uchodźczy, zapowiedzi przyjęcia uchodźców do Polski, napływających informacji o złych warunkach bytowych, jakie panują w obozach dla uchodźców oraz w reakcji na gwałtowną zmianę dyskursu w opinii publicznej wobec problemu uchodźczego.

Jako główne cele aktywiści stawiają sobie informowanie społeczeństwa o losie uchodźców i imigrantów, przede wszystkim w Polsce i Europie, aby w ten sposób wpływać na politykę migracyjną, walczyć z ksenofobią, stereotypami i ignorancją. Wspierają „konkretne akcje pomocowe, zarówno te małe i oddolne, jak i organizowane przez międzynarodowe instytucje”⁹.

⁸ https://www.facebook.com/fundacjaroznosfera/info/?tab=page_info (18.04.2016).

⁹ https://www.facebook.com/polacydlauchodzcow/info/?tab=page_info (18.04. 2016).

Wydział Orientalistyczny UW

Wydział Orientalistyczny UW to największy, najbardziej prestiżowy i opinio-twórczy ośrodek, który prowadzi badania oraz kształci w zakresie orientalistyki najwyższej cenionych na rynku pracy specjalistów w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej.

Aktywność Wydziału Orientalistycznego spotyka się z głębokim społecznym uznaniem za jego wkład w budowanie społeczeństwa otwartego, rozumiejącego złożoność, różnorodność i wielokulturowość świata oraz wartość dialogu. Wydział Orientalistyczny jest też cennym partnerem dla firm i organizacji, ponieważ ułatwia im poznanie uwarunkowań kulturowych, w tym światopoglądowych krajów Azji i Afryki. Przekłada się to na wymierne korzyści osiągnięte przez Polskę w sferze kulturalnej, politycznej i ekonomicznej w ramach współpracy z tymi krajami.

Od ponad 20 lat działa tu Zakład Islamu Europejskiego, którego badania koncentrują się na szczegółowym poznaniu specyfiki europejskich muzułmanów oraz badaniu i dokumentowaniu sytuacji wyznawców islamu w różnych krajach europejskich, ze szczególnym uwzględnieniem prawodawstwa tychże krajów i organizacji życia w w. mniejszości religijnej¹⁰.

Cele, działania i efekty

Cele

Celem projektu była współpraca z organizacjami pozarządowymi, która pozwoliła studentom wdrażać wiedzę i umiejętności pozyskane podczas studiów na Uniwersytecie Warszawskim w praktyce, w środowisku pozaakademickim.

Działania

1. Przygotowanie materiałów dydaktycznych zawierających podstawową wiedzę na temat islamu, muzułmanów, a odpowiadających na potrzeby pracowników i wolontariuszy Fundacji Przestrzeń Wspólna, Fundacji

¹⁰ *Strategia Wydziału Orientalistycznego UW*, <http://www.monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/Attachments/3440/M.2015.240.U.433.pdf> (18.04.2016).

Różnosfera, inicjatywy „Chlebem i solą” oraz nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych

2. Szkolenie z tego zakresu dla przedstawicieli fundacji i inicjatyw.
3. Warsztaty dla nauczycieli – grupa testowa.

Efekty

W efekcie partnerzy zewnętrzni podnieśli kompetencje w dziedzinie komunikacji międzykulturowej, zyskali wiedzę o islamie, muzułmanach i cywilizacji muzułmańskiej, niezbędną zarówno w pracy z uchodźcami, jak i w ramach szerokiego wachlarza działań zmierzających do promowania postaw otwartości, tolerancji i zrozumienia wobec muzułmanów w społeczeństwie polskim. Natomiast nauczyciele uczestniczący w szkoleniu uzyskali podstawy wiedzy o islamie i muzułmanach, które pozwolą im poszerzać wiedzę uczniów o nowe wiadomości na aktualne tematy oraz adekwatnie i kompetentnie reagować na coraz częściej pojawiające się w debacie publicznej stereotypy, uprzedzenia, a nawet mowę nienawiści.

W wyniku realizacji projektu powstały materiały dydaktyczne dotyczące islamu, przeznaczone do szerokiej dystrybucji w systemie *open source*, które mogą posłużyć przede wszystkim, jako materiały szkoleniowe podczas warsztatów dla nauczycieli.

Studenci – uczestnicy projektu – nabyli nowe umiejętności i kompetencje związane z zarządzaniem projektem, komunikacją, pracą w zespole oraz przetwarzaniem formy prezentowanych treści i informacji zgodnie z wymogami odbiorcy, poszerzyli wiedzę o islamie i muzułmanach.

Islam, czyli co?

Wprowadzenie

Islam, podobnie jak judaizm czy chrześcijaństwo, jest religią monoteistyczną czyli opartą na wierze w jednego Boga. Powstał w VII wieku naszej ery na Półwyspie Arabskim i w kolejnych wiekach zyskiwał swoich wyznawców głównie w krajach Bliskiego Wschodu, Afryki i Azji Środkowej. Prorokiem islamu jest Mahomet a najważniejszą świętą księgą dla muzułmanów jest Koran, uważany za najpełniejszy przekaz objawienia, które otrzymał Mahomet za pośrednictwem anioła Gabriela.

Słowo *islam* w języku arabskim oznacza „poddanie się Bogu”. Muzułmanie wierzą w Jedyne Boga – Allaha. Arabskie słowo *Allah* znaczy po prostu „Bóg”. Słowa Koranu głoszą, m.in., że Bóg jest jeden, wszechmocny stwórca niebios i ziemi. Według islamu jest to ten sam Bóg, w którego wierzą żydzi i chrześcijanie. Muzułmanie tylko nieco inaczej go rozumieją i postrzegają, podobnie jak inaczej postrzegają relację człowieka z Bogiem. Na przykład, w odróżnieniu od chrześcijan, którzy nazywają się dziećmi Bożymi, muzułmanie uważają, że człowiek jest sługą Boga, jest mu winien całkowite posłuszeństwo, musi wykonywać jego rozkazy i nie może dyskutować z wyrokami Bożymi. W odróżnieniu od chrześcijańskiego dogmatu Trójcy Świętej (Boga istniejącego w trzech Osobach: Ojca, Syna i Ducha Świętego) islam wprowadził ideę jedności i jedyności Boga (*tawhid*). – *Nie ma Boga prócz Allaha, a Mahomet jest jego Prorokiem* – to muzułmańskie wyznanie wiary (*szahada*).

Święta księga islamu Koran, co znaczy „recytacja, czytanie”, dzieli się na 114 sur, które z kolei dzielą się na wersy. Z wyjątkiem sury otwierającej, sury Koranu są uporządkowane według ich długości, od najdłuższej do najkrótszej. Tekst ten jest podstawowym źródłem prawa i zasad islamu, zawiera także historię objawienia, wizje raju, piekła i Sądu Ostatecznego. Dla muzułmanów Koran jest ostatnią księgą objawioną, zawierającą pełnię objawienia Bożego. Uznają oni również Torę i Ewangelie, ale uważają, że z różnych względów zawierają one objawienia niepełne lub zniekształcone.

Muzułmanie uznają także wszystkich proroków judaizmu i chrześcijaństwa. Zaliczają do nich m.in.: Adama, pierwszego człowieka na ziemi, Abrahama (Ibrahima), Mojżesza (Musa) oraz tego najważniejszego dla chrześcijan – Jezusa

(Iśa). Uważają jednak, że pełne i ostateczne objawienie otrzymał dopiero Mahomet, który jako ostatni wysłannik Boga zamyka proroctwo i dlatego nazywany jest „Pieczęcią Proroków”.

Monoteizm islamu zakłada zatem: wiarę w jednego Boga, aniołów, księgi święte (Torę, Ewangelie, Koran), wysłanników i proroków Boga (od Adama po Mahometa), dzień Sądu Ostatecznego. To pięć głównych dogmatów wiary, w które wierzy każdy muzułmanin. Najważniejsze powinności muzułmanów wyznacza natomiast pięć filarów wiary.

Bardziej szczegółowy opis powyższych zagadnień znajduje się w dalszej części opracowania.

Kim był Muḥammad Ibn Abd Allāh?

Muḥammad (w Polsce przyjęta nazwa: Mahomet) w tradycji muzułmańskiej określany jest jako Prorok oraz wysłannik Boga. Jego imię w języku arabskim oznacza „wychwalany, sławiony”. Wysłannik, w odróżnieniu od proroka to osoba, która została skierowana do ludu arabskiego, w celu przekazania objawień Bożych. Prorok natomiast jest pojęciem znaczeniowo szerszym – odnosi się on do wszystkich proroków zesłanych na ziemię: muzułmańskich, chrześcijańskich oraz żydowskich.

Mahomet pochodził z rodu Kurajszytów, którzy zamieszkiwali centralne ziemie Półwyspu Arabskiego. Zajmowali się oni handlem oraz obsługą pielgrzymów przybywających do pogańskiej wówczas świątyni Al-Kaby, która znajdowała się w Mekce. Arabowie przed nastaniem islamu byli politeistami.

Narodziny Proroka datuje się na rok 570. Abdullah, ojciec Mahometa zmarł przed narodzeniem syna, natomiast Amina, matka Proroka umarła, kiedy ten miał zaledwie sześć lat. Zgodnie z zasadami plemiennymi Mahomet przeszedł pod opiekę stryja Abu Taliba, z którym pracował jako kupiec.

Około 610 roku Mahomet podczas jednego ze swoich samotnych rozmyślań doznał objawienia na górze Hira. Usłyszał słowa anioła Gabriela, które następnie ujęto w 96 surze Koranu: „*Głoś! W imię twego Pana, który stworzył.*” Od tego momentu, aż do końca życia Mahomet doznawał objawień, które przekazywał swojej społeczności. Elita mekkańska nie odnosiła się jednak przychylnie do poglądów głoszonych przez Mahometa. Byli przeciwni zwłaszcza postulatowi równości oraz jedynobóstwa.

W 622 roku miała miejsce *hidżra*, czyli emigracja Proroka oraz kilkunastu rodzin jego zwolenników z Mekki do Medyny. Data ta została uznana za początek ery muzułmańskiej. W Medynie Mahomet został organizatorem gminy muzułmańskiej (*ummy*) oraz najwyższym sędzią i autorytetem. W tym okresie ustalone zostały także zasady funkcjonowania społeczności oraz prawa, a Mahomet stał się przywódcą politycznym. Z biegiem czasu islam rozprzestrzenił się na Półwyspie Arabskim i poza nim, a na religijność i interpretację wiary wpływały lokalne tradycje, co doprowadziło do zróżnicowania islamu zależnie od regionu.

Jedno z objawień Proroka miało szczególny charakter. Nazwano je *al-isra*, czyli „nocna podróż” oraz *al-miradż*, czyli „wniebowstąpienie”. Mahomet udał się wtedy na swoim wierzchowcu Al-Buraqu w podróż do Najdalszego Meczetu, który znajduje się w Jerozolimie, oraz do nieba, gdzie Prorok miał rozmawiać z Bogiem. Mahomet pod koniec życia odbył pożegnalną pielgrzymkę do Mekki, ustalając przebieg *hadżdżu*, który muzułmanie odbywają do dziś. Zmarł w 632 roku nie pozostawiając żyjącego męskiego potomka oraz nie ustanawiając swojego następcy.

Pięć głównych dogmatów wiary, czyli w co wierzą muzułmanie?

Pierwszym i podstawowym dogmatem islamu jest wiara w jedyne Boga (ar. *tawhid* – jedność). Bóg w islamie jest jeden, jedyny i niepodzielny, nie ma towarzyszy. Na tej podstawie, wiara w występujące w doktrynie chrześcijańskiej zjawisko Trójcy Świętej jest uważana przez wyznawców islamu za grzech przeciwko zasadzie jedyności Boga (ar. *szirk*). Bóg posiada 99 imion, zwanych Pięknymi Imionami Boga, które są zarazem jego cechami bądź atrybutami, np. Miłosierny, Litościwy, Żyjący, Cierpliwy, Sprawiedliwy, Dający Życie, Przynoszący Śmierć. Niektóre z nich zdają się nawzajem wykluczać, np. Jawny – Ukryty.

Każdy muzułmanin wierzy również w anioły. Nakazuje mu to Koran oraz Sunna – tradycja Proroka Mahometa. Według wyznawców islamu, anioły są to istoty bezcielesne, stworzone ze światła; nie do końca wiadomo, jakiej są płci. Swoją świetlistą postacią stanowią kontrast dla stworzonych z ognia dzinnów. Anioły, w zależności od funkcji, mogą znajdować się w niebie lub na ziemi. Ich zadania są bardzo zróżnicowane, przede wszystkim jednak, z racji tego, iż są sługami Bożymi, ich głównym zadaniem jest wychwalanie Boga. Część z nich

zajmuje się posłannictwem, np. Gabriel (ar. *Dżibril*), który objawił Mahometowi treść świętej księgi Koranu. Każdemu człowiekowi towarzyszy na co dzień dwoje aniołów, zajmujących się spisywaniem na bieżąco jego dobrych i złych uczynków. Muzułmanie wierzą, że w Dniu Sądu Ostatecznego złożą oni sprawozdanie z życia wiernego przed Bogiem, który osądzi uczynki i skieruje do raju lub piekła.

Kolejnym dogmatem wiary w islamie jest wiara w święte księgi – Torę, Ewangelie oraz Koran. Zawierają one treści objawione prorokom, wybranym spośród ludzi przez aniołów. Każda z nich została przekazana przez tego samego Boga, posiadającego ich pierwowzór, zwany Księżą Matką (arab. *Umm al-Kitab*) w niebie. Koran, objawiony Mahometowi, ma stanowić wersję ostateczną, pozbawioną błędów popełnionych w wersjach wcześniejszych przez żydów oraz chrześcijan, którzy niewłaściwie zinterpretowali Boże przesłanie.

Muzułmanie wierzą także w proroków. Ich zdaniem to ludzie wybrani przez Boga do głoszenia Jego słowa na ziemi. Pierwszym Bożym wysłannikiem był pierwszy człowiek – Adam. Muzułmanie uznają wszystkich proroków żydowskich oraz chrześcijańskich, zaprzeczają jednak boskiej naturze Jezusa. Uważają, że był on takim samym człowiekiem jak jego poprzednicy, pozbawionym części boskości. Ostatni z proroków, Mahomet, nazywany Pieczęcią Proroków, dostąpił pierwszego objawienia w roku 610 n.e. na górze Hira. Jak zostało już wspomniane wcześniej, nie było to jego ostatnie spotkanie z aniołem Gabrielem, który przekazywał mu kolejne fragmenty Świętej Księgi przez następne 22 lata, aż do śmierci Mahometa w roku 632.

Dzień Sądu Ostatecznego jest nieunikniony tak samo jak śmierć, uważana przez muzułmanów za coś równie naturalnego jak życie i, tak samo jak życie, danego przez Boga. Wyznawcy islamu wierzą, że w odpowiednim czasie, którego chwilę nastania zna tylko Bóg, każdego z ludzi zabierze przed Jego oblicze anioł śmierci – Izrail. Bóg zaś, na podstawie świadectwa aniołów-towarzyszy, zadecyduje, czy wierny trafi do raju, czy też czekają go ognie piekielne.

Pięć filarów wiary w islamie

Filary wiary w islamie określają obowiązki i praktyki religijne muzułmanów. Dla chrześcijan takim zbiorem powinności jest Dekalog. Jednak w odróżnieniu od dziesięciu przykazań, pięć filarów wiary islamu ma charakter bardziej formalny niż etyczny. Wyznaczają wierzącym konkretne zadania i obowiązki.

Pierwszym filarem wiary jest wyznanie wiary w jednego Boga – *szahada*. Słowa „Nie ma Boga prócz Allaha, a Mahomet jest jego Prorokiem” wypowiedane są przez muzułmanów w różnych sytuacjach i stanowią potwierdzenie dwóch dogmatów, wiary: w Jedynego Boga oraz w jego wysłanników i proroków. Wypowiedzenie tych słów ze świadomością i pragnieniem przyjęcia islamu jest jednocześnie warunkiem zostania członkiem społeczności muzułmańskiej.

Równie istotnym filarem wiary w islamie jest modlitwa – *salat*. Wierny powinien odmawiać ją pięć razy dziennie w wyznaczonych godzinach porannych, południowych, popołudniowych, wieczornych i nocnych. Modlitwę można odmawiać wszędzie, nie musi to być dom modlitwy lub meczet. Należy jednak dokonać ablucji i zadbać, by modlitwa odbyła się w czystym, schludnym miejscu. W trakcie modlitwy muzułmanin zwraca się w stronę Mekki, świętego miasta islamu, dostępnego tylko dla wyznawców tej religii. Modlitwa składa się z określonej liczby rytualnych gestów, których układ zależy od pory dnia. Szczególne znaczenie i uroczysty charakter ma południowa modlitwa piątkowa. Gromadzą się na niej całe społeczności muzułmańskie. Piątek jest najważniejszym dniem tygodnia dla muzułmanów.

Jałmużna – *zakat* to kolejny filar islamu. Koran mówi o dwóch rodzajach jałmużny, w formie pieniężnej lub w naturze, na którą składają się np. produkty żywnościowe. Stwierdza, że ludzie biedni i prości, sieroty, wdowy oraz wszyscy potrzebujący wsparcia, mają prawo do części majątku bogatszych. Dlatego *zakat* oddają ci, których majątek sytuuje się powyżej pewnego pułapu. Jałmużna, rozumiana między innymi jako płody ziemi, oszczędności, zwierzęta hodowlane, odprowadzana jest raz do roku. Dodatkowo na zakończenie ramadanu zaleca się przekazanie żywności lub pieniędzy biednym (*sadaka*).

Kolejnym filarem islamu jest post – *saum*, czyli czas pokuty i odpuszczenia grzechów. Odbywa się w ramadanie, dziewiątym miesiącu kalendarza muzułmańskiego. Podczas postu muzułmanie mają obowiązek powstrzymywania się od jedzenia, picia, palenia tytoniu i stosunków seksualnych w ciągu dnia, tj. w czasie od wschodu do zachodu słońca. Całodzienne poszczenie służy umocnieniu samodyscypliny i duchowej siły. Jest to także okres intensywnej religijności. W meczetach odbywają się m.in. specjalne kazania i pouczenia dla wiernych. Post obowiązuje wszystkich dorosłych muzułmanów. Zwolnione są z niego tylko osoby chore, w podeszłym wieku, kobiety w ciąży lub karmiące, a podróżni mają obowiązek „odrobienia” postu po zakończeniu podróży.

Pielgrzymka do Mekki – *hadżdż*, to kolejny filar islamu. Mekka, jako miejsce narodzin Mahometa, jest centrum religijnym i najświętszym miastem dla muzułmanów. Każdy wierzący w Allaha, jeżeli pozwala mu na to sytuacja finansowa i zdrowotna, powinien przynajmniej raz w życiu taką pielgrzymkę odbyć. Kobiety są zwolnione z tego obowiązku, jeśli nie mają męskiego opiekuna, który by im towarzyszył. *Hadżdż* organizowany jest raz do roku w dwunastym miesiącu kalendarza muzułmańskiego. Do obrządków pielgrzymkowych należą m.in.: siedmiokrotne okrążenie Al-Kaby, dotknięcie lub pocałowanie Czarnego Kamienia, wypicie wody ze świętego źródła Zamzam oraz wiele innych. Kulminacyjnym punktem pielgrzymki jest Święto Ofiar, w trakcie którego składa się ofiarę z barana, wielbłąda lub krowy dla upamiętnienia ofiary Abrahama.

Najważniejsza święta muzułmańskie

Id al-Fitr (Ramadan Bajram, Święto Zakończenia Postu) to święto obchodzone na zakończenie ramadanu (miesiąca postu). Rozpoczyna się pierwszego dnia, dziesiątego miesiąca kalendarza muzułmańskiego. Święto to zapoczątkował Mahomet. Jest to czas wolny od pracy, wierni spędzają go z rodziną i znajomymi. Bliscy obdarowują się prezentami, słodyczami i składają sobie życzenia, pozdrawiając się słowami *Id Mubarak* – „błogosławione święto”. Wierni zakładają odświętne, czasem kolorowe szaty, a w niektórych regionach kobiety, mocniej niż zwykle, barwią henną włosy i dłonie. Odmawiana tego dnia modlitwa składa się z dwóch *rakat*, czyli systemu ruchów i pokłonów. Dodatkowo sześć razy wykonuje się *takbir*, czyli podniesienie rąk na wysokość uszu wypowiadając słowa *Allahu Akbar* – „Bóg jest wielki”. W tym dniu przekazuje się też jałmużnę.

Id al-Adha (Kurban Bajram, Święto Ofiarowania) to najważniejsze muzułmańskie święto. Rozpoczyna się 10 dnia miesiąca *zu al-hidżdża*, czyli dwunastego, ostatniego miesiąca kalendarza księżycowego, podczas trzeciego dnia pielgrzymki. Trwa 3 dni i jest obchodzone przez cały świat muzułmański. Święto upamiętnia wierność Abrahama, który w dowód swojej wiary miał złożyć Bogu w ofierze swojego pierworodnego syna Izmaela. Bóg widząc jego oddanie zesłał anioła Gabriela, który pozwolił, zamiast syna, złożyć w ofierze barana.

Na obchody *Id al-Adha* składa się uroczysta, wspólna modlitwa, złożona z dwóch *rakat* oraz sześciu *takbirów*, po których wygłaszana jest *chutba*. Po zakończeniu, muzułmanie dokonują złożenia ofiary. Mięso zabitego w sposób

rytualny zwierzęcia dzieli się na trzy części pomiędzy krewnych, potrzebujących oraz na przyjęcie świąteczne. Ofiara jest symbolem posłuszeństwa oraz wdzięczności wobec Jedyne­go Boga. Składając ofiarę, muzułmanin odrzuca fałszywych bogów, poświęcając się temu Jedynemu. Ofiara służy również umocnieniu więzi międzyludzkich i całego społeczeństwa opartego na przyjaźni i skorego do poświęcenia się Bogu.

Bibliografia

- Michael Cook, *Mahomet*, Prószyński i S-ka, Warszawa 1999.
- Janusz Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007.
- Hassan Ali Jamsheer, *Historia powstania islamu jako doktryny społeczno-politycznej*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2009, str. 26–40.
- Richard C. Martin, *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*, Macmillan Reference USA 2004, vol. 1 (chutba, takbir, rakat).
- Agata Marek, Agata S. Nalborczyk, *Nie bój się islamu, Leksykon dla dziennikarzy*, www.wiez.com.pl/islam/ (data dostępu: 02.05.2016).
- Małgorzata Ramocka, *Zagadnienia etyki biznesu w islamie*, Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie, Tarnów 2007, str. 129–131.

Muzułmanin, czyli kto?

Islam w Afryce Subsaharyjskiej

Islam jest religią o ogromnym znaczeniu w całej Afryce. W ostatnich latach w obrębie młodych państw afrykańskich kultura, język, obyczaje oraz kształtowanie narodu są nieodłącznie związane z islamem. Pomimo wielu elementów wspólnych dla islamu afrykańskiego, zaadaptował on wiele obyczajów oraz praktyk lokalnych, co sprawia, że w wielu regionach jest odmienny i niejednolity. Dotyczy to głównie krajów, które graniczą z państwami arabskimi bądź od wielu lat prowadziły i nadal prowadzą intensywną współpracę handlową. Za przykład może służyć Somalia, położona na granicy Afryki Subsaharyjskiej i arabskiej, jak również Libia, leżąca w Afryce Północnej.

Islam odgrywa dużą rolę w kształtowaniu się społeczeństwa oraz gospodarki. Obecnie wyraźnie zyskuje na popularności, a ludy, które dotychczas skutecznie sprzeciwiały się islamizacji, stają się zagorzałymi muzułmanami. Dzieje się tak głównie za sprawą walorów kulturowych i społecznych. Oczywiście nie był to proces natychmiastowy. Z biegiem czasu religia asymilowała się z rodzimymi wierzeniami, tworząc swoistą fuzję kulturową, przy czym czynnik religijny miał zawsze drugorzędne znaczenie. Dla Afrykanów stanowi on „system życia”: tworzy wspólnotę, wiąże przez rytuały. Sfery życia religijnego oraz zwykła codzienność są nierozdzielne. Warto wspomnieć, iż dla przeciętnego Afrykanina przynależność do wspólnoty ma ogromne znaczenie. Islam umożliwia identyfikację ze społeczeństwem w wymiarze duchowym, ekonomicznym i społecznym. W porównaniu z wierzeniami ludowymi, islam daje możliwość przełamania różnic międzyplemiennych, tworzy poczucie więzi w myśl zasady, że „wszyscy jesteśmy muzułmanami”. Dodatkowy element wyróżniający to prestiż. Powiedzenie o sobie, iż jest się wyznawcą islamu, zapewnia przynależność do wielomilionowej społeczności na całym świecie, oferuje wyznawcy możliwość integracji międzykulturowej, niezależnie od koloru skóry czy pozycji społecznej.

Integracja islamu z wierzeniami rodzimymi sięga początku ery muzułmańskiej, chociaż wyraźny rozkwit islamu nastąpił dopiero w czasach epoki kolonialnej. Hasła walki narodowowyzwoleńczej oraz antykolonialnej znalazły po-

parcie w religii, dając początek wielu ruchom nacjonalistycznym opartym na islamie.

Jak już zostało wspomniane, ludność Somalii, Libii czy Sudanu pozostawała w kontaktach handlowych np. z Egiptem. Kupcy przynosili swoje tradycje, jak również narzędzia handlowe. W oczach Afrykanów islam łączył się z bogactwem oraz wyższą kulturą. Były to kolejne czynniki przekonujące do nowej religii.

Oczywiście głównym elementem przejętym z kultury arabskiej, będącej nośnikiem islamu, jest język. Na przykład Berberzy zrezygnowali ze swojej tradycji nadawania nazwisk berberskich, zastępując je nazwiskami arabskimi. Z kolei w Sudanie, mieszanie się ludności rodzimej z napływową arabską doprowadziło do zlikwidowania w genealogii tradycyjnych struktur plemiennych na rzecz wprowadzenia przodków arabskich. To samo miało miejsce z kulturą, językiem, czy strukturą społeczną.

W Somalii islam połączył wąskie wspólnoty rodzinne w duże plemiona, jednak kraj został poddany islamizacji, a nie arabizacji, więc społeczeństwo zachowało kulturową odrębność i niezależność oraz wzmocniło swoją pozycję. Warto wspomnieć, iż to architektura była jednym z głównych elementów tej kultury, np. w mieście Stone Town, na Zanzibarze, przejęto z architektury arabskiej bogato zdobione drzwi oraz okna z falistymi fasadami. Nie zawsze jednak zmiany w architekturze stawały się głównym przejawem arabizacji, np. lud Tedżala przejął muzułmańskie ceremonie weselne i pogrzebowe (kiedyś małżeństwa z kuzynami były nie do pomyślenia, teraz są zalecane). Podobnie jak w przypadku Somalii, islam pomógł zjednoczyć skłócone ludy, które mimo to zachowały odrębność kulturową.

Osoba *marabuta* dobrze oddaje charakter połączenia tradycji lokalnych z islamem. W islamie jest to przywódca duchowy, któremu przypisuje się nadnaturalne zdolności, między innymi uzdrowicielskie. Idealnie łączy się to z osobą czarownika w rodzimych wierzeniach, nadając bliski charakter islamowi. To właśnie marabut tworzy legendarne afrykańskie amulety, mające ochronić właściciela od złych duchów. Jednak duża ilość elementów animistycznych często wyklucza Afrykę Subsaharyjską z kręgu islamu ortodoksyjnego. W Czarnej Afryce dominuje sunnizm.

Synkretyzm religii ma również odwzorowanie w pojmowaniu Boga. Tradycyjne bóstwa lokalne są utożsamiane z Allahem, co nadaje im charakter uni-

wersalistyczny. Także kult przodka zachował się w kulturze. Rodziny, pomimo odprawiania pogrzebu w obrządku muzułmańskim, chowają zmarłego w miejscach dawnego kultu. Afrykanie nadają też nowe znaczenie poszczególnym obrzędom, np. obrzezanie stało się symbolem inicjacji religijnej, o czym nie ma mowy w Koranie.

Islam stał się nieodłącznym elementem Afryki Subsaharyjskiej i jej głównym czynnikiem narodotwórczym. Przyniósł ze sobą nową kulturę i tradycję. Różnorodność islamu afrykańskiego pozwala naukowcom na badanie religii na zupełnie nowych płaszczyznach, nigdy dotąd niespotykanych.

Islam w Maghrebie

Kraje Maghrebu (ar. *Mağrib* – zachód), czyli Tunezja, Algieria, Maroko oraz Libia, położone są w Afryce Północnej i na przestrzeni lat były poddawane różnym wpływom cywilizacyjnym. Podstawowym systemem kulturowym jest tam system arabsko-muzułmański, jednak bardzo duży wpływ na jego rozwój ma kultura berberska i śródziemnomorska. Rozprzestrzenianie się religii muzułmańskiej na obszarze kontynentu afrykańskiego rozpoczęło się w Egipcie i szło w kierunku zachodnim. W pierwszej połowie VII wieku muzułmanie podbili Egipt, a następnie tereny położone na zachód od niego, aż po dzisiejsze Maroko, które sami nazwali Maghrebem, czyli miejscem zachodzącego słońca. W wyniku ekspansji islamu na obszar Afryki Północnej, nastąpiły dwa ważne procesy; pierwszy to oczywiście islamizacja, a drugi – arabizacja Afrykanów. Poprzez islamizację rozumie się stopniowe przenikanie się elementów religii muzułmańskiej do społeczeństwa afrykańskiego, zaś arabizacja oznaczała przyjęcie języka arabskiego i utożsamianie się z kulturą arabską. W wyniku tych dwóch procesów, obszar Maghrebu jest zaliczany dziś do krajów arabskich. Islam jest tam podstawą nie tylko życia religijnego, ale również politycznego, społecznego i kulturowego, a podczas walk o niepodległość, szczególnie w okresie kolonizacji, był synonimem niepodległości. Muzułmanie, stanowiący ok. 95% społeczeństwa krajów Maghrebu, wyznają islam sunnicki, a większość to przedstawiciele szkoły malikickiej. Duży wpływ na obecny ustrój państw Afryki Północno-Zachodniej miała Francja, ze względu na przeszłość kolonialną. To właśnie w tym regionie Afryki, a dokładniej w Tunezji, miała swój początek tzw. Arabska Wiosna.

Islam na Kaukazie

Islam pojawił się na Kaukazie Północnym już w VII w., po raz pierwszy na terenach dzisiejszego Dagestanu. Z biegiem czasu rozprzestrzenił się również na sąsiadujących obszarach, głównie za sprawą podbojów arabskich bądź też działalności misyjnej. Aktualnie islam jest religią dominującą na terenie republik wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej: Czeczenii, Inguszetii, Dagestanu, Adygei, Karaczajo-Czerkiesji, Kabardyno-Bałkarii, a także w części Osetii Północnej. Przeważająca większość kaukaskich muzułmanów to przedstawiciele islamu sunnickiego, często zaliczający się także do jednego z prężnie działających na tym obszarze bractw sufickich (ruchy mistyczne). Należy pamiętać, że islam na Kaukazie od zawsze był połączony z tradycjami lokalnymi i prawami zwyczajowymi (tzw. adatami), w związku z czym jego interpretacja wygląda nieco inaczej, niż na terenach rdzennie arabskich. Jednak podobnie jak tam, religia ma na Kaukazie znaczenie polityczne. Przeciwwagą dla bractw sufickich oraz tradycyjnie „kaukaskiego” islamu jest wahhabizm – radykalny ruch, nawołujący do „oczyszczenia” religii z naleciałości lokalnych i dosłownego przestrzegania zasad zawartych w Koranie. Ci fundamentaliści pojawili się na Kaukazie w latach 90. XX wieku.

Na Kaukazie Południowym, a zwłaszcza w Azerbejdżanie, spotkamy głównie przedstawicieli drugiego odłamu islamu – szyizmu. Religia nie jest jednak nieodłączną częścią życia większości Azerów, uchodzących za społeczeństwo raczej świeckie i nieprzywiązujące dużej wagi do spraw wiary. Pomimo to, w ostatnim czasie coraz większe uznanie, zwłaszcza wśród młodych ludzi, zyskują radykalne postulaty „powrotu do czystej formy islamu”, propagowane przez wahhabickich fundamentalistów, mających swoich zwolenników także wśród muzułmanów na Kaukazie Północnym.

Spoglądając na wschód od Kaukazu, w stronę Azji Centralnej, znajdziemy przedstawicieli islamu, podobnie jak na Kaukazie Północnym, głównie sunnickiego, we wszystkich byłych sowieckich republikach tamtego regionu: Kazachstanie, Uzbekistanie, Kirgistanie, Tadżykistanie, Turkmenistanie. Forma wyznawanego przez nich islamu jest przeważnie uwarunkowana tradycjami lokalnymi, tak samo jak na Kaukazie. Religia pozostaje również ważnym narzędziem w rękach władz państwowych, które starają się utrzymać ją pod swoją kontrolą i nierzadko używają w celach propagandowych.

Islam w Turcji

Islam dotarł na obszar dzisiejszej Turcji w XI wieku wraz z koczowniczym ludem Wielkich Seldżuków. Zarówno Seldżuci, jak i inne panujące dynastie, wyznawały islam sunnicki.

Dziś muzułmanie stanowią 98% (*Religious Composition by Country, in Percentages*, The Pew Research Center, [dostęp: 2014-06-25]) społeczeństwa tureckiego, z czego większość to przedstawiciele umiarkowanej szkoły hana-fickiej. Należy jednak wziąć pod uwagę, iż każdy Turek, jeśli nie stwierdzi, że jest inaczej, uznawany jest automatycznie za muzułmanina – statystyki nie uwzględniają agnostyków ani ateistów. Uznają również za sunnitów mniejszość alawicką, stanowiącą według niektórych źródeł nawet do 30% tureckich muzułmanów.

Od lat 20. XX wieku Turcja jest państwem laickim, co z definicji wyklucza jakikolwiek wpływ religii na politykę. Mimo uregulowanej przez prawo świeckości (prawo świeckie zastąpiło religijne – szariat w roku 1928), duża część społeczeństwa, zwłaszcza w mniejszych miejscowościach, pozostaje konserwatywna w sprawach religijnych i w żadnym wypadku nie godzi się na usunięcie elementów islamu z życia codziennego. W Turcji zakazane jest wielożeństwo, natomiast kwestia zasłaniania włosów przez kobiety pozostaje indywidualnym wyborem każdej z nich. Wiele zwyczajów dotyczących życia codziennego zostało zaadaptowanych na wzór europejski.

Islam na Bliskim Wschodzie

Bliski Wschód (ar. Maszrek) to teren obejmujący południowo-zachodnią część Azji i północno-wschodnią część Afryki. Pod względem fizycznogeograficznym, Bliski Wschód obejmuje półwysep Azja Mniejsza, część Wyżyny Armeńskiej, Nizinę Mezopotamii, Pustynię Syryjską, Wyżynę Syryjsko-Palestyńską, Półwysep Arabski, półwysep Synaj oraz wschodnią część Sahary.

Kraje, których jeszcze około 50 lat temu nie dzieliła żadna granica, łączy religia – islam, który pojawił się na Bliskim Wschodzie w VII wieku n.e. Na tych terenach występuje kilkadziesiąt języków, bogate kultury oraz liczne lokalne obyczaje. Tożsamość budowana jest częściej na zasadzie przynależności religijnej, niż narodowej.

Na skomplikowaną sytuację nakłada się wieloletni konflikt izraelsko-palestyński i izraelsko-arabski w ogóle, oraz kurdyjskie dążenia niepodległościowe, a także rywalizacja Arabii Saudyjskiej i Iranu o wpływ na Bliskim Wschodzie.

Teren jest podzielony zarówno na płaszczyźnie religijnej (islam sunnicki, szyicki oraz jego odłamy; różne odłamy chrześcijańskie; judaizm oraz inne lokalne religie), jak i etnicznej. Bliski Wschód zamieszkują: ludność arabska, kurdyjska i beduińska.

Liban

Ten niewielki, graniczący z Syrią i Izraelem kraj słynie z różnorodności i jest uważany za przykład pokojowego współistnienia wielu wyznań. Choć dominuje w nim islam – ok. 60% populacji to muzułmanie (co ciekawe – dzielą się oni praktycznie po równo na sunnitów i szyitów), w Libanie żyje także wielu chrześcijan – maronitów, katolików, prawosławnych i protestantów oraz druzowie. W wielu miastach można zobaczyć chrześcijańskie katedry sąsiadujące z okazałymi meczetami. Z Libanu pochodzi znana szyicka partia polityczna Hezbollah (Partia Boga) pozostająca pod wpływem Iranu, szyickiego lidera w regionie. Przez niektóre państwa, m.in. USA i Wielką Brytanię, jest ona uznawana za organizację terrorystyczną. W Libanie stanowi swoistą przeciwwagę dla Izraela (sprzeciwia się m.in. okupacji Palestyny) oraz sunnickiej części społeczeństwa, często właśnie imigrantów i uchodźców z palestyńskich ziem.

Poza szyitami i sunnitami Liban zamieszkują także wyznawcy innych nurtów religijnych wywodzących się z islamu – ismailici, alawici i druzowie (ci ostatni są czwartą największą grupą wyznaniową w kraju). Co ciekawe, druzowie nie uznają pięciu filarów islamu, a ich wyznanie łączy cechy religii muzułmańskiej, chrześcijańskiej i dawnych wierzeń bliskowschodnich.

Syria

Wyznawcy islamu są główną grupą wyznaniową syryjskiej populacji, a spośród nich większość to sunnici, wywodzący się głównie z plemion arabskich, kurdyjskich i turkmeńskich. Spośród szyitów największą grupą są alawici, a po nich ismailici i druzowie. Na terenie kraju funkcjonuje także kilka ścieżek sufickich (mistyczny nurt w islamie). W tym kraju religia i współistnienie wyznawców różnych nurtów islamu stały się jednym z przyczynków wewnątrz-

nych konfliktów. Sunnicka większość od lat była zdominowana przez alawicką mniejszość, z której wywodzi się m.in. prezydent Baszar al-Asad i którą wspiera szyicki Iran. Alawici uważani są za odłam islamu szyickiego.

Egipt

Egipt, podobnie jak większość krajów regionu, jest zdominowany przez islam sunnicki. Egipcscy sunnici należą do szkoły malikickiej w Górnym Egipcie oraz szafi'ickiej w Dolnym. W Kairze znajduje się uniwersytet teologiczny Al-Azhar, najważniejsza instytucja oświaty i ośrodek opinotwórczy islamu sunnickiego. Głos rektora Al-Azharu jest dla wierzących ważną wykładnią w kwestiach religijnych i społecznych.

Z Egiptu wywodzi się znana na całym świecie organizacja religijno-polityczna Bracia Muzułmanie, która jako partia polityczna przejęła władzę w roku 2011, po obaleniu prezydenta Mubaraka. Ich kandydat, Mohammad Mursi, został jednak odsunięty od władzy w wyniku zamachu stanu w 2012 roku, a Bracia Muzułmanie wyrokiem sądu zostali uznani za organizację terrorystyczną. Zabroniono im również wszelkiej działalności na terenie Egiptu.

Iran

Iran, największy szyicki kraj na świecie i szyicki lider w regionie, od czasu rewolucji islamskiej 1979 r. jest tzw. republiką islamską. Oznacza to, że szyizm jest religią państwową, a wszystkie nakazy i zakazy prawa muszą być zgodne z jego doktryną. Za rewolucję i obalenie dynastii Pahlawich odpowiedzialny jest ajatollah Ruhollah Chomejni, ojciec współczesnego Iranu.

Najważniejszym świętem irańskich szyitów jest Aszura (od arabskiego słowa oznaczającego „dziesięć”) obchodzona dziesiątego dnia miesiąca *muharram*. Tego dnia wierni upamiętniają męczeństwo i śmierć imama Hosejna (wnuka Proroka Mahometa) w bitwie pod Karbalą, gdzie wraz ze swoimi ludźmi poległ dziesiątego dnia oblężenia. W wielu miastach odgrywane są wtedy przedstawienia pasyjne, odtwarzające sceny z życia i śmierci męczennika. Żałobnicy biczą się, płaczą i śpiewają elegie. Poświęcenie i męczeństwo to jedne z najważniejszych pojęć w tradycji islamu szyickiego, co znajduje swoje odbicie nie tylko podczas obchodów święta Aszura, ale też w martyrologicznej propagandzie upamiętniającej poległych w wojnie z Irakiem szahidów (męczenników).

Choć irański islam kojarzy się z religijnymi radykałami i niechlubną fatwą na Salmana Rushdiego, można dostrzec w nim wiele podobieństw do katolicyzmu. W szyizmie nie ma miejsca na typowy sunnicki ikonoklazm, a imamowie są otoczeni podobnym kultem, jak święci w tradycji katolickiej.

Irak

Irak jest jednym z nielicznych krajów muzułmańskich z większością szyicką – około 60–65%, pozostali to sunnici. Konsekwencją takiej kompozycji społeczeństwa były konflikty, sunnici czuli się prześladowani jeśli władzę sprawował szyicki rząd i odwrotnie. W Iraku żyją także chrześcijanie oraz wyznawcy innych religii: żydzi, za czasu Saddama Husajna wyznawcy religii plemiennych, a na północy kraju, głównie pośród Kurdów: jazydzi.

Jordania

Dominującą w Jordanii religią jest islam sunnicki, ma on status religii państwowej. Drugą największą grupą jest mniejszość chrześcijańska, a dalej druzowie i wyznawcy bahaizmu. Konstytucja Jordanii gwarantuje ochronę wszystkim wyznaniom, każde jednak musi być zarejestrowane przez rząd. Tak działają np. grecki kościół prawosławny, katolicyzm w obrządku łacińskim, malkickim i maronickim, Apostolski Kościół Ormiański, luteranizm, anglikanizm i inne. Religia bahaicka nie jest uznawana przez państwo i chociaż jej praktykowanie nie jest zakazane, bahaici nie mogą wznosić swoich budowli sakralnych ani prowadzić bahaickich szkół, deklorować swojego wyznania ani rozwiązywać spraw rodzinnych w swoich sądach. W Jordanii nie funkcjonuje bowiem świeckie sądownictwo rodzinne – sprawy związane z małżeństwem, opieką nad dziećmi, dziedziczeniem rozwiązują osobne dla muzułmanów i chrześcijan odpowiednie sądy religijne. Konwersje na chrześcijaństwo nie są zabronione.

Arabia Saudyjska

Arabia Saudyjska należy do najbardziej konserwatywnych państw świata. Jest to kraj sunnicki, w którym muzułmanie stanowią zdecydowaną większość społeczeństwa (ok. 93% wg CIA World Factbook), a oficjalną doktryną jest wah-

habizm. Ten powstały w XVIII w. na terenie Półwyspu Arabskiego ruch wyróżnia się dużą prostotą i surowością obyczajów. Wahhabici głoszą konieczność powrotu do „czystego” islamu z czasów Proroka, a punktem odniesienia są dla nich Koran i hadisy interpretowane dosłownie. To wszystko sprawia, że Arabia Saudyjska uchodzi za państwo bardzo radykalne i ortodoksyjne. Obowiązuje w nim m.in. zakaz prowadzenia samochodów przez kobiety, ich samotnego podróżowania bez męża, ojca czy innego „opiekuna prawnego” płci męskiej, zakładania jakichkolwiek niemuzułmańskich związków wyznaniowych i wznoszenia innych niż muzułmańskie budowli sakralnych, wyjątkiem są kapliczki na terenach ambasad. Niemuzułmanie nie mogą przebywać na terenie świętych miast – Mekki i Medyny ani nawet na drogach do nich prowadzących. Nie należy jednak przyjmować, że normy obowiązujące w tym kraju charakteryzują cały świat islamu, jest to raczej ewenement, także w regionie.

Zjednoczone Emiraty Arabskie

Zjednoczone Emiraty Arabskie to państwo leżące nad Zatoką Perską i Omańską, powstałe w wyniku zjednoczenia się siedmiu niezależnych księstw – Abu Zabi, Dubajju, Szardży, Adżmanu, Umm al-Kajwajnu, Ras al-Chajmy oraz Al-Fudżajry. Pierwsi muzułmanie pojawili się na tych ziemiach już w VII wieku, a byli nimi pochodzący z sąsiedniego Bahrajnu charydżyci oraz omańscy ibadyci. Aktualnie islam, wyznawany przez zdecydowaną większość mieszkańców, jest religią państwową w Emiratach, co gwarantuje konstytucja federacji. Jednymi z podstaw prawa emirackiego są Koran i sunna (tradycja) Proroka, zaś prawo muzułmańskie – szariat funkcjonuje tu na równi z państwowym kodeksem cywilnym. Zdecydowana większość emirackich muzułmanów to sunnici. Mniejszości szyicka i ibadycka oraz wyznawcy innych religii mają zapewnioną konstytucyjnie swobodę kultu przy jednoczesnym zakazie prowadzenia misji nawracających.

Szkoły prawne funkcjonujące w Zjednoczonych Emiratach Arabskich to malikicka i hanbalicka, cechujące się większym tradycjonalizmem niż np. hanaficka, rozpowszechniona na terenie byłych republik sowieckich, Jordanii czy Turcji. Jedną z zasad, zwłaszcza szkoły malikickiej, jest zakaz wstępu do świątyni – meczetu – dla niemuzułmanów. W związku z tym jedyną świątynią otwartą dla zwiedzających w Dubajju jest meczet Dżumajra. Ponieważ zasady obowiązujące w poszczególnych Emiratach różnią się, często znacznie (np. Szardża

jest uważana za najbardziej restrykcyjny, a Dubajj – za najbardziej liberalny), ciężko jest wskazać ogólne cechy dla całego kraju. Co ciekawe, w Dubajju nie obowiązują żadne regulacje prawne dotyczące ubioru oraz zasłaniania włosów przez kobiety. Dozwolone jest posiadanie i spożywanie alkoholu (choć ciężko go kupić w samym mieście, a z degustacją nie należy się obnosić publicznie), a dla obcokrajowców – również kupowanie wieprzowiny.

Oman

Oman, położony w sąsiedztwie Zjednoczonych Emiratów Arabskich, nad Morzem Arabskim oraz Zatoką Omańską, zamieszkały jest w przeważającej mierze (75% ludności kraju według danych Research Pew Center 2010) przez muzułmanów-ibadytów. Pochodzenie ibadytów, niebędących ani sunnitami, ani szyitami, wywodzi się najczęściej od charydżytów, jako ich najbardziej umiarkowany odłam, bądź od związanego ze środowiskiem Proroka Dżabira ibn Zayjda. Określa się ich mianem purytan muzułmańskich, co ma wydzźwięk w architekturze religijnej na terenie Omanu, charakteryzującej się prostotą i minimalizmem, a także brakiem typowych w innych częściach świata arabskiego dekoracji. Ibadyci przywiązują bardzo dużą wagę do prawa muzułmańskiego, będącego w Omanie prawem obowiązującym. Kolejną, niewielką w porównaniu do ibadyckiej grupę muzułmanów stanowią sunnici, stosujący się do nakazów szkół szafi'ickiej oraz hanafickiej. Najmniej liczni w Omanie są szyici, etnicznie najprawdopodobniej wywodzący się z terenów perskich.

Bahrajn

Bahrajn, niewielkie królestwo, zamieszkane w większości przez muzułmanów wyznania szyickiego (warto wspomnieć jednak, iż władzę sprawują sunnici), cechuje się dużym przywiązaniem do tradycji religijnej. Islam stanowi ważną część tożsamości bahrajńskiej, co nie stanowi jednak przeszkody dla gwarantowanej przez konstytucję tolerancji religijnej dla innych wyznań, takich jak chrześcijaństwo, hinduizm czy buddyzm. Aktualnie można zaobserwować w Bahrajnie dwa ścierające się wpływy: z jednej strony liberalizacja islamu i jego zasad, z przeciwnej zaś tendencje fundamentalistyczne, zarzucające władzom odchodzenie od najczystszej, według wahhabitów saudyjskich, formy islamu.

Jemen

Położony na Półwyspie Arabskim Jemen również należy do najbardziej konserwatywnych krajów muzułmańskich. Podstawą prawodawstwa jest tam szariat, czyli prawo koraniczne. Jemeńscy muzułmanie podzieleni są na szafi'ickich sunnitów i zajdyckich szyitów. Podziały religijne stanowią pretekst dla toczącego się konfliktu, a problem pogłębia obecna sytuacja ekonomiczna i społeczna kraju.

Bibliografia:

Afryka Subsaharyjska:

A. Mrozek, *Islam a naród w Afryce, Somalia, Sudan, Libia*, PWN, Warszawa 1973.

Maghreb:

<http://www.wiez.com.pl/islam/index.php?id=20> (dostęp: 10.05.2016).

<http://religie.wiara.pl/doc/496539.Islam-w-Afryce> (dostęp: 10.05.2016).

Kaukaz:

Oficjalna strona fundacji Kaukaz.net (dostęp 11.05.2016) www.kaukaz.net
„Islam na obszarze postradzieckim”, Piotr Grochmalski, luty 2003, www.wilkwolny.republika.pl (dostęp: 11.05.2016).

W. Górecki, *Planeta Kaukaz*, Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa, Poznań 2002.

M. Falkowski, I. Kaliszewska, *Matrioszka w hidżabie*, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2010.

W. Jagielski, *Wieże z kamienia*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2012.

Azerbejdżan:

S. Bedford, *Islamic Opposition in Azerbajjan*.

Turcja:

U. Azak, *Islam and Secularism in Turkey: Kemalism, Religion and the Nation State*, I. B. Tauris, London, New York 2010.

B. Lewis, *Narodziny nowoczesnej Turcji*, PWN, Warszawa 1972.

D. Kołodziejczyk, *Turcja*, Trio, Warszawa 2000.

<http://religie.wiara.pl/doc/560323.Turcja-miedzy-islamem-a-sekularyzmem> (dostęp: 11.05.2016).

Zjednoczone Emiraty Arabskie:

<http://www.abcdubaj.pl/podstawowe-informacje/kto-mieszka-w-dubaju/muzułmanie-w-dubaju.html> (dostęp: 11.05.2016).

<http://religie.wiara.pl/doc/560236.Zjednoczone-Emiraty-Arabskie> (dostęp: 11.05.2016).

Bahrajn:

<http://religie.wiara.pl/doc/560225.Bahrajn> (dostęp: 11.05.2016).

Oman – Ibadyci:

<http://islam.uga.edu/ibadis.html> (dostęp: 11.05.2016).

<http://www.angelfire.com/ok5/ibadiyah/history.html> (dostęp: 11.05.2016).

Posłowie

Świat islamu jest bardzo złożony, a muzułmanie, których jest na świecie ponad półtora miliarda stanowią bardzo zróżnicowaną wspólnotę. Mamy nadzieję, że niniejsze opracowanie wskaże odbiorcy złożoność tematu, zaciekawia i stanie się pretekstem do pogłębiania wiedzy oraz przyczyni się do zastępowania utrwalanych mitów i stereotypów oraz lęków rzetelnymi informacjami.